

Tađerizam: politička ideologija i praktične posljedice na sustav i djelovanje javne uprave

Bosnić, Selma

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:380974>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Studijski centar za javnu upravu i financije
Specijalistički diplomski stručni studij javne uprave

Selma Bosnić

- Završni rad -

**Tačerizam: politička ideologija i praktične posljedice
na sustav i djelovanje javne uprave**

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Jasmina Džinić
Zagreb, studeni 2022.

SADRŽAJ:

1. Uvod u političku ideologiju i upravne reforme tačerizma	- 1 -
2. Tačerizam kao političko opredjeljenje	- 2 -
2.1. Politička atmosfera prije pojave tačerizma.....	- 2 -
2.2. Tačerizam s političkog kuta gledišta	- 5 -
3. Pojava neoliberalizma i novog javnog menadžmenta (NPM).....	- 7 -
3.1. Značenje ideologije neoliberalizma	- 7 -
3.2. Novi javni menadžment (NPM) kao upravna doktrina s praktičnom svrhom (komparativna analiza)	- 10 -
3.2.1. Komparativni prikazi NPM-a: Njemačka i Francuska	- 13 -
4. Utjecaj tačerizma na provedbu menadžerskih upravnih reformi	- 15 -
4.1. Uvodno o reformama	- 15 -
4.2. Dinamika gospodarsko – ekonomskih indikatora koji prethode reformama tačerizma	- 16 -
4.2.1. <i>Welfare state</i> – Država blagostanja	- 18 -
4.2.2. <i>Winter of discontent</i> – Zima nezadovoljstva	- 20 -
4.3. Neoliberalne modifikacije javne uprave	- 22 -
4.3.1. <i>The Right to Buy</i> – Zakon o stambenom zbrinjavanju.....	- 23 -
4.3.2. Rezovi u monetarnoj politici.....	- 25 -
4.3.3. Ekonomske slobode privatizacije i regulacije tržišta.....	- 27 -
4.3.4. Promjene unutar državne uprave	- 31 -
4.3.5. Stop sindikatima u svrhu državne štednje	- 34 -
5. Sveobuhvatna ideologija tačerizma	- 37 -
6. Zaključak	- 39 -

Izjava o izvornosti

Ja, Selma Bosnić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Selma Bosnić

Sažetak rada

Rad započinje analizom političke atmosfere Velike Britanije koja je prethodila tačerizmu te pregledom političkih aktivnosti iz koje je tačerizam krenuo. U središnjem dijelu se uz objašnjenje značenja ideologije neoliberalizma i doktrine novog javnog menadžmenta, analiziraju najznačajnije reforme javne uprave Velike Britanije s kraja sedamdesetih i početka osamdesetih godina prošlog stoljeća, a sve u odnosu sa svjetonazorom premijerke Margaret Thatcher.

Tačerizam se opisuje kroz primjenu ideja i praktičnih metoda i tehnika doktrine novog javnog menadžmenta, neoliberalizma, neokonzervatizma, otvorenju države tržišnim aktivnostima i poticanje konkurencije, denacionalizacije i privatizacije. Paralelno se prikazuje politička uloga Thatcher te definiraju razlozi koji potiču radikalne izmjene državnog sustava jer, iako poglavito ekonomske prirode, dubljom analizom se uspostavlja da je tačerizam i osobni pokret.

1. Uvod u političku ideologiju i upravne reforme tačerizma

Brze i korjenite promjene u sustavu državne i javne uprave Velike Britanije, dogodile se su kroz sedamdesete i osamdesete godine prošlog stoljeća upravo zahvaljujući tačerizmu. Promjene su bile neophodne, a isto je priznao sam narod, birajući vlast koja je zagovarala da će uspješno spriječiti inflatorne gubitke iz desetljeća ranije. Navedeno je bio zadatak koji bi malo tko mogao izvršiti.

Tačerizam vežemo uz premijerku Margaret Thatcher, svojedobno najutjecajnijiu ženu svijeta, iako bi se moglo razmisliti je li tačerizam nastao prije no što će Thatcher preuzeti vlast. I nastao je. Konzervativci su iz oporbe radili na strategijama koje će Thatcher inkorporirati u tromi državni aparat.¹

Motivirana neoliberalnim idejama te suočena s negativnim financijskim gubicima, Thatcher kreće u pohod na javni i državni sektor i uvodi monetarne promjene, donosi zakonodavstvo kojim će potaknuti individualnu, a smanjiti državnu potrošnju, kreće s nizom privatizacijskih projekata kakvi još nisu do tada provedeni na teritoriju Velike Britanije, sukobljava se s državnom administracijom i sindikalnim udruženjima, radi korjenite rezove unutar ministarstava te provodi decentralizaciju u gotovo svim upravnim područjima².

U radu se kroz opis političkog i društvenog stanja Velike Britanije, analiziraju najznačajnije upravne reforme tačerizma te se tačerizam promatra kroz sveobuhvatan ideološki koncept. Navodi se da nije riječ samo o političkom opredjeljenju ili novim upravnim mjerama, već i osobnom uvjerenju Margaret Thatcher, a koju je tačerizam zasigurno nadživio. Dotiče se kako pozitivnih, tako i negativnih rezultata mjera poput nezaposlenosti 3 milijuna stanovnika iz 1983. godine te radikalnog poreza na glavarinu sa samog kraja trećeg mandata, a koji je ujedno bio i prvi Thatcherin korak prema povlačenju s političke scene.

¹ Sanford, J. Ungar, „Dateline Britain: Thatcherism“, Foreign Policy No.35, 1979., str.180 – 191; E. H. H. Green, „Thatcherism: An Historical Perspective, Transactions of the Royal Historical Society“, Transactions of the Royal Historical Society Vol. 9 (1999), str. 17-42

² Richard, H. Leach, „Thatcher's Britain“, Current History Vol. 80, No. 466, 1981. ,str. 197-200; Perko – Šeparović, Inge, „Novi javni menadžment – britanski model“, Modeli uprave i lokalne samouprave, Politička misao Vol XXXIX 2002., str. 37

2. Tačerizam kao političko opredjeljenje

2.1. Politička atmosfera prije pojave tačerizma

U demokratski uređenim državama diljem svijeta neminovno je obilježje sukobljavanje najvećih političkih sila. Dobro poznati prizor gdje na jednoj strani imamo vladajuće, a na drugoj opoziciju. Velika Britanija nije iznimka, iako je njena politička povijest parlamentarne monarhije vrlo dugačka, da bi se moglo pretpostaviti da ju slijedi drugačija sudbina.

No, od samih grupacijskih početaka u *Thories* i *Whigs*, pa njihove preobrazbe u Konzervativnu i Liberalnu stranku krajem 19. stoljeća, u Velikoj Britaniji imamo dvostranačje, iako to ne znači da ne postoje ostale, brojem pripadnika znatno manje stranke, koje zastupaju neke druge interese.

O inicijalnom djelovanju političkih opcija Gjanković Dan piše: "Konzervativna stranka nastavlja politiku torijevaca, zastupa interese velikoposjednika, anglikanske crkve, tradicije, a prije svega interese engleskog imperijalizma. Liberalna stranka zastupa interese industrijskog kapitala, slobodu vjeroispovijesti i svega što je odgovaralo liberalnim idejama toga vremena".³

U stvarnom djelovanju, razlika nije bilo. Obje su stranke bile vrlo elitističke, a njihovi članovi uživali su samo najbolje obrazovanje, visok ugled u zajednici i prestižnije poslove.⁴

Pojavom Laburističke stranke početkom tridesetih godina prošlog stoljeća, poljuljana je homogena politička scena liberala i konzervativaca, jer je nova radnička stranka imala veliku želju za promjenama te je iste postizala vrlo brzo.

Tri glavne stranke pluralistički su indikator Velike Britanije sve do 1931. godine kada se nanovo uspostavlja dvostranačje, ali s pomalo izmijenjenim ulogama između Konzervativne i Laburističke stranke. Liberali su, u nemogućnosti dobivanja dovoljnog broja mandata u Parlamentu, polako gubili na važnosti na političkoj sceni.

³ Gjanković, Dan, „Dvostranački sistem u Velikoj Britaniji“, Politička misao: časopis za politologiju, Vol. 2 No. 2, 1965. str. 10

⁴ Ibid.

Nakon Drugog svjetskog rata, laburisti dobivaju većinu glasova i formiraju vladu. Specifičnost Laburističke stranke jest što inicijalno njenim članom ne može postati pojedinac, već isključivo skupina pojedinaca, organizacija, kolektiv, odnosno sindikalno udruženje, a “ako je sindikalna organizacija bila član stranke onda su to bili svi njeni članovi, automatski, iako se mnogi od njih nisu nikada izjasnili čak ni kao simpatizeri stranke.”⁵

Tako su gotovo čitavo dvadeseto stoljeće obilježile borbe između liberala i konzervativaca, potom konzervativaca i laburista, a manje stranke nisu imale većih prilika doći do parlamentarne većine, iako u Velikoj Britaniji djeluju stranke sa respektabilnim iskustvom i utjecajem. Kao primjer navesti ću *Scottish National Party* (SNP) koja djeluje od 30ih godina prošlog stoljeća, a od 2015. godine je treća najveća stranka u britanskom parlamentu.⁶

No, budući da je predmet ovog rada tačerizam – kao političko opredjeljenje, upravne mjere i ideologija za vrijeme vladavine Margaret Thatcher, smatram da sam pojam tačerizma kao takvog, ne bi uživao važnost u britanskoj povijesti da iza njega ne stoji najjača britanska stranka. Riječ je o Konzervativnoj stranci čija je članica Margaret Thatcher od studentskih dana na Oxfordu.⁷

Iako kemičarka po zvanju, Thatcher ulazi u prve izbore 1950. godine kao kandidatkinja stranke za izbornu jedinicu Dartford. Gubi na izborima dvije godine za redom, ali 1959. godine ulazi u Donji dom gdje ostaje sljedeće 33 godine.

Britanski parlament je neminovno majka svih parlamenata uređen u 14. stoljeću i čini primjer zakonodavnog oblikovanja u mnogim državama. Najznačajnija mu je karakteristika dvodomnost što je zapravo tipičan aspekt za federativno uređene države. Gornji dom ili *House of Lords* vrši dva temeljna zadatka: donošenje i oblikovanje zakona te osporavanje rada Vlade.⁸

⁵ Ibid, str. 33

⁶ <https://www.wfd.org/scottish-national-party>, pristupljeno 10. studenog 2022.

⁷ <https://britishheritage.com/history/margaret-thatcher>, pristupljeno 20. rujna 2022.

⁸ <https://www.parliament.uk/business/lords/work-of-the-house-of-lords/>, pristupljeno 15. rujna 2022.

Donji dom ili *House of Commons* ispituje i osporava rad vlade, raspravlja i donosi zakonodavstvo te zajedno s vladom, sudjeluje u provođenju porezne politike.⁹

Članovi Donjeg doma izabrani su od strane građana na demokratskim višestranačkim izborima na razdoblje od pet godina, dok se u Gornji dom ulazi po osnovi nasljedstva. Zasjedanjem Margaret Thatcher u Donji dom 1959. godine, započinje politika tačerizma ispunjena brzim i radikalnim reformacijama koje su promijenile Veliku Britaniju i ostavile utisak u svjetskoj povijesti.

⁹ <https://www.parliament.uk/business/commons/what-the-commons-does/>, pristupljeno 15. rujna 2022.

2.2. Tačerizam s političkog kuta gledišta

Iz klupe Donjeg doma Thatcher će sljedećih 11 godina promatrati kako konzervativci, pa laburisti vode Veliku Britaniju.

Svoju prvu veću priliku za političkim djelovanjem dobiva kada Edward Heath, vođa Konzervativne stranke, osvaja izbore 1970. godine i kreće u obnašanje četverogodišnjeg mandata. Thatcher postaje državna tajnica za obrazovanje i znanost te na početku dužnosti, u svoj upravni resor vrlo teško privlači pažnju premijera.

Tek će dvije godine nakon dolaska u Kabinet, Heath prihvatiti njenu Bijelu knjigu - *Education: A Framework for Expansion*, koja osigurava Kabinetu više financijskog priljeva. Fokus joj je ostvariti akademske potrebe u školama, ali uz smanjenje državne potrošnje. Zauvijek će ostati zapamćena kao „*Milk snatcher*“ ukinuvši besplatno mlijeko za djecu od 7 do 11 godina, iako je zapravo Laburistička vlada netom prije krenula sa istovrsnom zabranom samo u srednjim školama.

Čvrsta i odvažna, postaje vođom Konzervativne stranke 11. veljače 1975. godine sjedeći u parlamentarnoj oporbi sljedeće četiri godine. Prijelomna je 1979. godina kada 4. svibnja postaje premijerkom te kreće izvršavati prvi od tri dobivena mandata. Politički tačerizam vođen je pod istim svjetonazorom kao provođenje upravnih reformi i kao konačna ideološka ostavština. U svom usmjerenju iznimno je radikaln jer predstavlja „*novu desnicu*“ britanske političke scene.

Prvi Thatcherin kabinet nije bio ispunjen pristašama tačerizma. Vrlo brzo postalo je jasno da za stolom sjede skeptici nametnute nove politike koji su htjeli zaštititi svoje upravno područje, jer tačerizam je politika rezova i smanjenja državne potrošnje.

Politikom uvjerenja uspješno je izvela situacije apsolutne podređenosti članova premijeru na način da mimo pojedinih donosi odluke, a istovremeno očekujući kolektivnu odgovornost. Oni koji se nisu slagali s njenim mišljenjem, bivali su eliminirani.¹⁰

Prvi mandat obnaša do 1983. kada u lipnju dobiva nove izbore. Drugi mandat traje do srpnja 1987., a treći do 1990. godine kada Margaret Thatcher podnosi ostavku na

¹⁰ Reginald, Edwards, „Margaret Thatcher, Thatcherism and Education“, McGill University, 1989., str. 4

mjesto premijerke. Kroz sva tri mandata politički je put ispunjen čvrstim i direktnim propagandama u kojima se ističe odvikavanje građana od ovisnosti od države te izvršenju vlastitih obveza prije zahtijevanja određenih prava. Tačerizam je nepopustljiv i odlučan politički koncept koji je Thatcher osigurao respektabilan svjetski ugled.

Falklandski rat jedan je od većih političkih događaja koji će obilježiti vladavinu tačerizma. Svojatajući britanski teritorij, argentinske snage su, pod političkim manevrom generala Galtierija, 1982. izvršile vojnu invaziju ne očekujući dolazak britanske vojske.

Thatcher šalje flotu, ništa brojčano veću od vojske protivnika, kako bi vratila britanski teritorij. Nakon više od 70 dana, Argentinci se predaju i tačerizam doživljava apsolutnu ekstazu. Popularnost Thatcher je narasla do te mjere da je sljedeće izbore dobila u velikoj prednosti osiguravši 144 mjesta konzervativcima u Donjem domu.

Politički je tačerizam zasigurno isprepleten prekoocenskim vezama s američkim predsjednikom Ronaldom Reaganom, ponajviše radi Hladnog rata, ali i radi razmjenjivanja vrlo sličnih desničarskih ideoloških pogleda. U „*Državničkom umijeću*“ Thatcher na vrlo emotivan način ističe dominaciju američke politike unutar svojih granica, ali i u svijetu te ne krije bliskost s vladajućim predsjednikom.

Realnost je da bez političke podrške, tačerizam ne bi uspio provesti sve svoje upravne reforme kroz 11 godina. Samo oni koji su na vlasti mogu učiniti više za državu, njen narod, gospodarstvo i ekonomiju.

Političke veze i poteze Thatcher je koristila kako bi si osigurala vladajuću stolicu, a prikazom svog prijateljstva s američkim predsjednikom, bila je fokusu javnosti i intrigirala svijet. Za sebe će reći da je „*Conviction Politician*“, odnosno da vodi politiku uvjerenja temeljenu na čvrstim načelima te da je takav stav jedini ispravan.

Svako opisano političko obilježje tačerizma kulminira u upravnim reformama koje su središte moga rada i o kojima ću sljedeće pisati.

3. Pojava neoliberalizma i novog javnog menadžmenta (NPM)

3.1. Značenje ideologije neoliberalizma

„Pusti neka radi“ ili *laissez – faire*, je gotovo tristo godina staro načelo koja primarno označava slobodno tržište, odnosno tržište prepušteno samom sebi.

Adam Smith, škotski ekonomist i začetnik političke ekonomije kakvu danas poznajemo, će u svom *Bogatstvu naroda* iz 1776. godine koristiti *laissez – faire* kako bi između ostalog, prije postavio ekonomske ideje utemeljene na svim mogućnostima koje mogu proizaći iz osobne slobode pojedinca, nego usmjeravanje ka proučavanju pogodnosti koje potencijalno mogu pružiti državne usluge. Također, Smith tvrdi da *laissez – faire* nije uvijek dobar niti loš, već ovisan o situacijama. Ne isključuje državu u potpunosti, već smatra da vladajući trebaju pomagati narodu, ali samo onda kada narod ne može sam djelovati.¹¹

Načelo *laissez – faire*, postaje okosnicom liberalizma, ideologije koja će uzdignuti slobodu pojedinca naspram države i proizvodnje kapitalizma koji potpomaže zajedništvo naroda.

Friedrich von Hayek, učenik austrijske škole i pripadnik britanske moderne ekonomske teorije, nastavlja učenja Lockeja, Mandevillea, Humea, Tuckera i Smitha.

Hayek ističe da u „kompleksnom društvu u kojem masa informacija nužnih za koordinaciju multipliciteta individualnih sloboda projekata prelazi sve što bi mogao integrirati neki individualni mozak, sloboda omogućuje svakome da informacije o svojoj okolini kojima raspolaže koristi za vlastite svrhe. Ona je sam sustav koji omogućuje osiguravanje najoptimalnije moguće mobilizacije skupa znanja raspršenih po društvenom tijelu. Tu tržište nije tek mjesto na kome se anonimno razmjenjuju robe i usluge, niti tek statični mehanizam za raspodjelu bijede. Ono je također simultano i

¹¹Viner, Jacob, „Adam Smith and Laissez Faire“, *Journal of Political Economy* Vol. 35, No.2, 1927., str. 232

neodvojivo, dinamični instrument mobilizacije, proizvodnje i raspačavanja informacija i znanja nužnih za regulaciju kompleksnih društava.“¹²

Nadalje, on navodi „profit je ono što omogućuje svim individuima prijenos signala koji im dopuštaju da se u donošenju svojih osobnih odluka ponašaju u skladu sa stanovitim znanjima koja ne posjeduju, ali koja su nužna da bi individualni planovi što formiraju potku sveg društvenog života bivali kompatibilnim u društvenoj cjelini.“¹³

Na ovoj i sličnim premisama Friedricha von Hayeka, Ludwiga von Misesa i Milтона Friedmana nastaje neoliberalizam, ideologija zasnovana na idejama ekonomske slobode, tržišnog natjecanja i slobodnog poduzetništva, ali bez državne intervencije. Polazi od vlastitih središnjih načela radi kojih ju promatramo odvojenu od klasičnih liberalističkih uvjerenja.

Prvenstveno, zasniva se na viziji da će dobro društvo „*donijeti pobjedu*“ jedino ako se uvjeti za njegovo postojanje izgrade, jer se takvo društvo neće prirodno pojaviti bez političke organiziranosti.

Nadalje, ističe da tržište nadilazi sposobnost države da procesuiru informacije, no ova neoliberalna teza ima svoja suprotstavljanja koja u konceptu *ordoliberalizma* tvrde da država treba zapravo izravno uspostaviti konkurenciju na tržištu.

Po neoliberalistima, tržište treba biti shvaćeno kao prirodno stanje čovječanstva. Neoliberalni pokret zagovara redefiniranje funkcije države putem raznih kontrolnih mehanizama, a ne njeno uništenje. Građani se gledaju kao kupci tržišnih proizvoda i usluga, a sloboda nije ostvarenje nekog političkog ili kulturnog ideala, već pretpostavka autonomnih samo-upravljajućih pojedinca, opskrbljenih neoklasičnom verzijom racionalnosti i motivima vlastitog interesa koji se uključuju u tržišnu utakmicu kako bi zadovoljili vlastite potrebe. Neoliberalizam zagovara da je nejednakost ekonomskih sredstava i političkih prava nužna karakteristika funkcionirajućeg tržišta, jer nejednakost je prirodno stanje ekonomije i pokretačka sila.

Za razliku od klasičnih liberalista, u neoliberalizmu vlada uvjerenje da korporacije ne mogu pogriješiti, odnosno ne treba ih držati odgovornima za greške koje ipak učine.

¹² Strpić, Dag, „Hayek, komunikacijski liberalni argument i njegova sudbina“, Politička misao, 1994. str. 75

¹³Ibid.

Konačno, neoliberalizam je ideologija koja ističe da tržište uvijek može pružiti rješenje za probleme.¹⁴

Spas u neoliberalizmu vidjeli su Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka te njime odgovorili na ekonomske krize koje su se pojavile u Latinskoj Americi, nešto kasnije i u tranzicijskim državama. Tehnikama privatizacije i deregulacije te liberalizacijom trgovine robe i usluga, slobodnim kretanjem tržišta kapitala – političke sile Ronalda Reagana i Margaret Thatcher omogućile su prednost pojedinca kao konzumenta i potrošača pred državom te tako makar privremeno, izvukli svoje demokracije iz ekonomskog poraza.

Neminovno je da je neoliberalizam bio dobro tempirani alat za pomoć oko gospodarskog planiranja države, no ostavio je mnoga pitanja neodgovorena te izazvao kontraefekte, primjerice u kontekstu neadekvatnog regulatornog i institucionalnog okvira, omogućavanja stvaranja monopola te smanjenju priljeva potrebnih informacija na tržištu.¹⁵

¹⁴ Philip Mirowski, „Neoliberalna početnica“, Diskrepancija : studentski časopis za društveno-humanističke teme, Vol. 12 No. 18, 2013., str 190 – 196

¹⁵ Perko Šeparović Inge, „Izazovi javnog menadžmenta: Dileme javne uprave“, 2006., str. 89 – 92

3.2. Novi javni menadžment (NPM) kao upravna doktrina s praktičnom svrhom (komparativna analiza)

U konceptu provođenja upravnih reformi proizašlih iz doktrine novog javnog menadžmenta (NPM), zasigurno prednjači Velika Britanija ponajviše zahvaljujući Thatcher. No, NPM ne vežemo isključivo za Veliku Britaniju. Države diljem svijeta provode reforme sporne doktrine, a riječ je o tranzicijskim državama, državama OECD-e te zemljama u razvoju.

Nastao prvenstveno radi potrebe modernizacije uprave, NPM započinje osamdesetih godina prošlog stoljeća te možemo reći da i danas traje.

NPM je zajednički naziv za čitav set reformi javnog sektora, a čija se implementacija razlikuje od države do države, pa će Perko Šeparović razlikovati tri modela s obzirom na primarni mehanizam regulacije. Riječ je o britanskom modelu - privatizaciji i tržištu, švedskom modelu - upravljanje putem rezultata i nizozemsko - danskom gdje se radi o devoluciji, odnosno decentralizaciji. Nadalje, u svim modelima kao sekundarni mehanizam pojavljuju se instrumenti konkurencije, a kao tercijarni u slučaju britanskog modela - upravljanje putem rezultata, u švedskom - decentralizacija, a u nizozemsko - danskom privatizacija. Perko Šeparović navodi i režime upravljanja, pa tako u britanskom modelu je riječ o privatnom sektoru i tržišnom režimu, u švedskom je riječ o režimu upravljanja putem rezultata i nizozemsko-danskom je relevantna devolucija.¹⁶

Britanski model poistovjećuje se s nazivom *washingtonski model*, iako je u potonjem riječ o konceptu nastalom u Washingtonu na samom kraju osamdesetih godina prošlog stoljeća kada je Institut za međunarodnu ekonomiju, organizirao konferenciju o pružanju ekonomske pomoći zemljama Latinske Amerike kroz deset "zapovijedi *washingtonskog konsenzusa*." Te su reforme bile usmjerene na uspostavljanje fiskalne discipline, tržišno gospodarstvo i otvorenost prema svjetskoj ekonomiji.¹⁷

¹⁶ Perko Šeparović, Inge, „Izazovi javnog menadžmenta - Dileme javne uprave“, Zagreb 2006., str. 75

¹⁷ Kesner -Škreb, Marina, Institut za javne financije, Washingtonski konsenzus, „Pojmovnik“, str. 251.

U samim počecima razvoja doktrine NPM-a, velike svjetske organizacije poput Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Svjetske banke, zagovarale su širenje menadžerskih metoda u tranzicijske zemlje, zemlje Srednje i Istočne Europe, ali te metode nisu nikada provedene u velikom obujmu kao u razvijenim zemljama. Koristeći *washingtonski konsenzus*, organizacije su dodijelile zajmove namijenjene smanjenju javne uprave prvotno u Gani 1982. godine. Konačni cilj je bio smanjiti javne troškove privatizacijom javnih poduzeća, smanjenjem izdataka za plaće državnih službenika i pritiska na odlazak u mirovinu. Promoviranjem neoliberalnih ideja pokušala se zamagliti granica između javnog i privatnog te su sve tranzicijske zemlje i zemlje u razvoju iz *washingtonskog konsenzusa* usvojile metode privatizacije, liberalizacije cijena i trgovine te makroekonomsku stabilizaciju. Za većinu zemalja, posljedice uvođenja menadžerskih tehnika su bile zabrinjavajuće te je zabilježen porast nepotizma u sustavu javne uprave, kočenje restrukturiranja poduzeća, oslabljenje bankarskog sustava, oslabljen ekonomski rast i ekonomska kriza.¹⁸

Osnovna zadaća NPM-a u svim zemljama je učiniti javnu upravu efektivnijom, efikasnijom i ekonomičnijom. NPM nije revolucionaran koncept, jer su same ideje o prepuštanju države menadžmentu, dokumentirane još za vrijeme vladavine američkog predsjednika Woodrowa Wilsona iz 1887. godine.

U kontekstu Velike Britanije možemo primijeniti pojam jedinstvenosti u implementiranju elemenata iz doktrine NPM-a, budući da su reforme relativno uspješne. Efikasnost se očitovala u smanjenju broja državnih službenika, pa je u razdoblju od prvog Thatcherinog mandata do 1994. godine broj državnih službenika smanjen od 732.000 do 533.350 što čini 27%. Broj je nastavio opadati te je 1996. u državnoj upravi radilo 516.890 službenih osoba.¹⁹

Na nastanak NPM-a utjecao je čitav splet okolnosti poput naftne krize iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća, Hladnog rata, sve bržeg globalizacijskog procesa te činjenice da sve više poslova postaje društvenima. Ciklus urbanizacije daje svoj danak, pa

¹⁸ Starčević Tomica, Jambreč Petrak Ines, Mandić Branka, Korajlić Naida, „Moderna uprava“, Društvena i tehnička istraživanja, str. 117 - 118

¹⁹ Perko Šeparović, Inge, „Izazovi javnog menadžmenta - Dileme javne uprave“, Zagreb 2006, str. 77

upravni poslovi daljnjom diferencijacijom stvaraju nove poslove za koje je potreban profesionalan pristup.

Christopher Hood je u svome radu "*A public management for all seasons?*" klasificirao osam temeljnih komponenti doktrine NPM-a, prisutne u svim zemljama provoditeljicama. Prvo je riječ o uvođenju menadžera u rukovodeći kadar za koje se očekuje profesionalna odgovornost prije svega. Drugo, NPM zagovara mjerenje učinka odnosno jasno definiranje ciljeva i indikatora uspjeha. Nadalje, fokus treba biti usmjeren na rezultate, umjesto na postupke. Četvrto, postupna decentralizacija unutar javne uprave je nužna kako bi se organizirali uredi i službe oko jedinstvenog zadatka. Hood nadalje spominje poticanje kompetitivnosti tržišta i odmak od vojnički organizirane službe prema fleksibilnim metodama rada te uvođenje financijskih rezova, kao važne značajke NPM-a.²⁰

Veliku Britaniju obilježavaju i ideološki razlozi Margaret Thatcher koja je imala osobne probleme sa socijalizmom, što je vjerojatno i jedan od razloga zašto Thatcher provedene reforme nije podvrgnula ocjenjivanju. No, koristeći NPM, Thatcher je svakako ostvarila uštede u državnom proračunu, kao što je i formirajući organizacije pod nazivom *quangos* - nedepartmansko javno tijelo koje uspostavlja vezu između privatnog i državnog sektora, organizirala sustav regulacije specifičnog dijela tržišta, iako je za pretpostaviti da je njihovom formacijom htjela zaobići djelovanje lokalne vlasti. Perko Šeparović piše da postoje 4 tipa *quangosa*: izvršna tijela, savjetodavni odbori, tribunali s nadležnošću u posebnom području i zatvorski odbori posjetioca.²¹ Njihov broj se i poslije vladavine Thatcher povećao što je svakako rezultat djelovanja ideologije tačerizma.

Kako bi se prikazalo koliko je NPM zapravo bio moćan u koncepciji tačerizma, ukratko će se opisati njegov utjecaj u dvije europske zemlje Njemačkoj i Francuskoj.

²⁰ Hood, Christopher, „A Public Management for All Seasons?“, Public Administration Vol. 69, 1991., str. 4 - 5

²¹ Perko Šeparović Inge, „Novi javni menadžment - britanski model“, Modeli uprave i lokalne samouprave, str. 39

3.2.1. Komparativni prikazi NPM-a: Njemačka i Francuska

Njemačka javna uprava će poslijeratno doba dočekati sljedeći konzervativno – liberalne političke ideje te provodeći socijalno – tržišnu ekonomiju.

Naime, u Njemačkoj ćemo prepoznati agencifikaciju kao jedan od elemenata NPM-a. Savezna Republika je ustavom propisala jasno razgraničenje između političke i upravne decentralizacije, pa će se Savezna vlada baviti stvaranjem javne politike i zakonodavstva, dok će provedba politika i programa biti u nadležnosti zemalja - odnosno lokalne uprave. Također, usluge dječjih vrtića i domova za brigu o starijima, ali i zdravstvene usluge, pružaju privatnici i nevladine neprofitne institucije.

U potonjem se najviše prikazuje da je NPM zapravo najbolje proveden na lokalnoj razini gdje je provodeći tržišne zakonitosti, postignut visok stupanj konkurentnosti.

Iako ukorijenjena u primat pravne države prožete weberijanskim načelima, u javnu upravu ulaze promjene. Kritičko razmatranje zadatka, deregulacija, debirokratizacija, poziv za upravom koja se brine o građanima, samo su neki od segmenata koje je uvažila fleksibilna njemačka javna uprava.²²

Financijski kolaps kojeg je doživjela porezna politika nakon ujedinjenja Njemačke otvara vrata ekonomskim pravilima NPM-a. Privatizacija kakvu provodi Thatcher u Velikoj Britaniji, utječe i na njemačke vlasti, pa će državne željeznice i državni poštanski sustav proći kroz istoimeni proces.

Njemačka će modernizacijske metode NPM-a ukomponirati u čvrste, tradicionalne, birokratske temelje te za razliku od anglosaksonskih zemalja, nećemo svjedočiti menadžerskom radikalizmu.

Francuski upravni sustav nije bitno drugačiji od njemačkog u smislu poštivanja tradicionalnih pravnih temelja i weberijanske retorike. Doduše, Njemačka je za razliku od Francuske, više usmjerena prema lokalnoj razini vlasti, dok Francuska modernizira državu s vrha. Naime, kroz francuski upravni sustav se proteže paradigma “stalno potvrđivanje prednosti općeg interesa nad pojedinačnim interesima”.²³

²² Wollman H., „Suvremene upravne reforme u Njemačkoj“, Hrvatska javna uprava 2002., str. 701.

²³ Perko Šeparović, Inge, „Izazovi javnog menadžmenta - Dileme javne uprave“, Zagreb 2006, str. 67

Uz navedeno, Francuska je država gdje upravni službenici uživaju određeni prestiž, poglavito radi djelovanja Instituta za upravne znanosti u Bruxellesu (IIAS).

Svejedno Francuska nije mogla ostati imuna na menadžerske tehnike protekle iz anglosaksonskih zemalja s glavnim fokusom na smanjenje državne potrošnje te napuštanja strogo centraliziranog državnog sistema.

NPM u Francuskoj djeluje kroz segmente decentralizacije, smanjenja broja zaposlenih na središnjoj razini uz istovremeno poboljšanje uvjeta rada i sustava obrazovanja. Razvijen je sustav dodjele poslova sukladno načelu supsidijarnosti shodno decentralizacijskim promjenama. Reforme NPM-a su se provele naglašavajući važnost rezultata, ne procedure, bolje vođenje računa o stavovima, potrebama i željama građana putem savjetovanja, izravnog zastupanja, pružanja bolje kvalitete i usluge.²⁴

Razlike između zemalja u provođenju reformi NPM-a postoje te je potrebno istaknuti da su u najvećem obujmu reforme provedene u anglosaksonskim zemljama.

²⁴<https://www.cairn.info/revue-gestion-et-management-public-2014-3-page-75.htm>, pristupljeno 09. studenog 2022.

4. Utjecaj tačerizma na provedbu menadžerskih upravnih reformi

4.1. Uvodno o reformama

Tačerizam kao skup mjera započinje direktnim zadiranjem Margaret Thatcher u britansko gospodarstvo. Riječ je o kompleksnoj ideologiji, koja je u svom izravnom reformskom djelovanju, ispunjena elementima neoliberalizma, zagovaranja slobodnog tržišta, denacionalizacije, privatizacije, politike rezova i generalno smanjenja državne potrošnje.

Ipak, bilo koje političko djelovanje nekog pojedinca koji cijeli svoj odrasli život predano slijedi sebi svojstvenu ideologiju, teško je staviti u kronološki kontekst određujući mu početak i kraj. Mnoge reforme su napisane mnogo prije njihova ostvarenja, mnoge se događaju istovremeno, mnoge su parcijalno (ne)dovršene, a neke su u svojoj implementaciji izmijenjene.

No, da bi se reforma uopće pokrenula s napisane riječi, potrebno je da se u državi dosegne određena razina nezadovoljstva upravljanja pojedinim resorom ili neslaganje vladajućih ili oporbe s postojećim regulatornim ili institucionalnim okvirom.

Potrebno je razaznati ekonomske, političke i ideološke disbalanse te razumjeti povijesan, kulturni i društveni kontekst u kojem se reforme provode.

S parlamentarne klupe, Thatcher je dugi niz godina promatrala britansku ekonomiju i društvo, crpeći znanje iz knjiga neoliberalnih ekonomista. U svom djelovanju, teško je pronaći upravno područje koje nije iskusilo njene novine. Pokrenula je velike preinake unutar vrlo tradicionalnog i tromog državnog aparata, koristeći menadžerske metode, manipulirajući svojom popularnošću i propagirajući o gospodarskom boljitku Velike Britanije. Tri osvojena uzastopna mandata dozvolila su joj da sruši barijere i otvori tržište promjenama sijući uvjerenja koja do tada nisu niti postojala.

Tačerizam se može promatrati samo ukoliko se shvati slika britanskog društva koja je tačerizam dočekala.

4.2. Dinamika gospodarsko – ekonomskih indikatora koji prethode reformama tačerizma

Gospodarska i ekonomska politika Velike Britanije sredinom 20. stoljeća nije pogodovala Thatcher koja je na vlast došla za vrijeme jednog razdoblja recesije te se povukla s dužnosti za vrijeme drugog razdoblja recesije.

Poslijeratne ekonomske gubitke Velika Britanija je većinom financirala iz poreza, prodajom imovine u inozemstvu i zaduživanjem.

Veliki dio novca kojeg je tadašnja vlada primila iz Marshallova plana je bio potrošen na sektor obrazovanja, zdravstva i socijalnu sigurnost.²⁵

Ipak, koliko god se Velika Britanija uzdignula iz poslijeratne krize, uslijedila je historijski poznata inflacija sedamdesetih godina od čak 25% koja se uglavnom pripisuje porastu cijena nafte i porastu plaća budući da su sindikati bili vrlo uspješni u svojim prosvjedima. Tadašnja vlada se suočila s problematikom održavanja životnog standarda radne snage kao odgovor na prosvjede te istovremeno generalnim padom potražnje.²⁶

Gotovo je nemoguće pisati o tačerizmu bez spomena na radničke štrajkove. Mišljenja sam da tačerizam ne bi bio pojam sa svojim definicijama u literaturi da Thatcher nisu dočekali, ali i pratili, masovni prosvjedi za vrijeme vladavine.

Pitanje koje se postavlja je zapravo što je prethodilo nezadovoljstvu radničke snage. Jednostavnog odgovora nema, već treba pogledati cjelokupan politički i gospodarski kontekst u kojem se pronašla Velika Britanija.

Ranije je već spomenuto da je iskorak Laburističke stranke na političku scenu bio brz i intenzivan, no jedan od najvećih uspjeha će se pripisati političaru Clementu Attleju,

²⁵ Marshallov plan iz 1947. nosi ime generala, američkog državnog tajnika Georgea Marshalla koji je na Sveučilištu Harvard predložio plan gospodarske pomoći cijeloj Europi uključujući SSSR do 1951. godine, ali pod uvjetom da europske vlade preuzmu odgovornost za izvršenje programa i zajednički pridonesu oporavku Europe. Velika Britanija primila je najveći novčani iznos iz Marshallova plana, ukupno 26%.

²⁶ Stagflacija je razdoblje ekonomske krize u kojem se bilježi visoka inflacija dok gospodarstvo stagnira.

vođi laburista u razdoblju od 1935. do 1955. godine, odnosno premijeru Velike Britanije u razdoblju od 1945. do 1951. godine.

Period njegove vladavine bio je iznimno osjetljiv, jer se našao u ratnom dobu u koje je bila upletena gotovo cijela Europa te same atmosfere u Velikoj Britaniji gdje je biračko tijelo očajnički vapilo za socijalnim reformama. Attlee je najviše zaslužan za provedbu programa nacionalizacije, odnosno usmjerenosti na brigu države o ugljenu, željeznicama, plinu i električnoj energiji, ali i bankarstvu. Količina financijskih izdataka države za njen socijalni aspekt, odnosno održanje socijalne sigurnosti svojih građana, je bila ogromna.

Attleeija će naslijediti konzervativci Churchill, potom Eden, Macmillian i Douglas-Home sve do 1964. kada mjesto premijera zauzima laburist Harold Wilson u dva mandata. Do Wilsona, konzervativci su bili usmjereni na održavanje bilateralnih i multilateralnih odnosa, a u *welfare state* nisu previše dirali. Churchill je jedino denacionalizirao dio industrije čelika i cestovnog prometa.²⁷

Do dolaska Thatcher na vlast, izmijenili su se još jednom laburisti s Wilsonom kao premijerom te Edward Heathom, a Thatcher je 1979. odnijela pobjedu pred James Callaghanom koji je neposredno prije vršio dužnost premijera te joj ostavio zamršene odnose s radničkim sindikatima.

²⁷<https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-155/english-speaking-peoples-the-role-of-the-state-why-churchill-changed-his-mind/>, pristupljeno 01. listopada 2022.

4.2.1. *Welfare state* – Država blagostanja

Pojam *welfare state* odnosno socijalne države - države blagostanja, prvi put se pojavljuje uz njemačkog kancelara Otta von Bismarcka iz davne 1889. godine koji je imao osobni problem sa socijalizmom bilo kakve vrste. U principu Bismarckovo zakonodavstvo o socijalnom osiguranju označava početak socijalne države.²⁸

U kontekstu Velike Britanije, *welfare state* kakvog danas poznajemo, oživljava nakon Drugog svjetskog rata zahvaljujući politici Williama Beveridgea, ekonomista i liberala koji je bio fokusiran na nezaposlenost i uvođenje socijalne sigurnosti.

Beveridge je smatrao da je socijalni državni sustav prvenstveno pravedan i kao takav mora obuhvaćati područje zdravstvenog osiguranja, stambenog zbrinjavanja i obrazovanja. Na taj način zbrinuti su milijuni Britanaca. Benefiti su bili usmjereni na radno aktivne roditelje, nezaposlene i invalidne osobe, odnosno socijalno ugrožene ili socijalno nestabilne s glavnom intencijom njihove zaštite i stvaranja elementa ravnopravnosti.

No, ono što je proizašlo iz takvog sustava je bio golemi financijski izdatak za državu te uspostavljanje visokih poreza. Nezaposlenost je rasla, a produktivnost radno aktivnog stanovništva je bila niska.

Razlika između Bismarckova i Beveridgeova sustava države blagostanja jest što se Bismarckova država financira iz doprinosa koje poslodavci isplaćuju za svoje radnike, dok u Velikoj Britaniji državni proračun ima glavnu ulogu financiranja države blagostanja.

Beveridge 1942. godine radi na izvještaju naziva „*Social Insurance and Allied Services*“ (*Beveridge Report*), a koji je postao temelj kasnijeg britanskog sustava socijalne sigurnosti. Tvrdi da postoji pet temeljnih bezakonitih zala britanskog društva: siromaštvo, bolest, neznanje, nezaposlenost i nedostatak higijene. U svome izvještaju pisao je o načinima na koje se ove elemente može izbjeći i eliminirati iz društva. Laburisti će izvještaj držati kao svojevrsan temelj političkog djelovanja.

²⁸ Ravnić Anton, „Socijalna država i država blagostanja“, Rev. soc. polit., god. III, Zagreb, 1996. str. 244.,

Beveridge potiče donošenje nekoliko zakonodavnih mjera koje će u budućnosti predstavljati problem Thatcher. Donosi Zakon o obrazovanju te omogućava besplatno srednjoškolsko obrazovanje. Dvije godine nakon (1946.) uspostavlja sveobuhvatan sustav socijalne sigurnosti za dodjelu naknada „*from cradle to grave*“ te ga nešto kasnije i proširuje na socijalno nezbrinute koji nisu bili obuhvaćeni prvotnim donošenjem Zakona.

Nadalje, donosi zakonodavstvo kojim financijski štiti i pomaže radnicima koji su pretrpjeli ozljede na radu, invalidnim radnicima te konačno 1946. donosi Zakon kojim uspostavlja National Health Service (NHS), odnosno omogućava zdravstveno osiguranje na teret države vjerujući da će tako očuvati zdravlje Britanaca, spriječiti bolesti i odsutnosti s posla. Zakon o socijalnoj pomoći izglasan 1948. i Zakon o stanovanju iz 1949. vjerno služe Beveridgeovoj državi blagostanja.²⁹

Pojam *welfare state* često se isprepliće s pojmom kejnezijanizma - naziva za ekonomsku teoriju britanskog ekonomista Johna Maynarda Keynesa koji je poticao intervenciju države u svoje gospodarstvo. Svojtven protivnik njegovim teorijama je Friedrich Hayek. Kejnezijanizam predstavlja „odluke koje se donose u privatnom sektoru nekog gospodarstva i ponekad dovode do neefektivnih, odnosno neželjenih makroekonomskih posljedica, a koje može suzbiti aktivna ekonomska politika preko javnog sektora, odnosno monetarna politika centralne banke i fiskalna politika vlade koja nastoji stimulirati proizvodnju bez obzira na poslovne cikluse.³⁰

Thatcher je odlučna i glasna protivnica *welfare state*-a i kejnezijanizma, nacionalizacije u bilo kojem obliku te to jasno ističe u svojim političkim propagandama. Ona zagovara ideje Friedricha Hayeka, pa sveobuhvatan pojam tačerizma zapravo počinje puno prije 1979. godine. Usudila bih se napisati da je tačerizam kao ideologija zapravo nastao samim prvim političkim djelovanjem Thatcher. Tačerizam kao skup reformi započinje njenom direktnom intervencijom u britansko gospodarstvo.

²⁹ Puljiz Vlado, Iz povijesti: Velika Britanija: "Od zakona za siromašne do laburističkih socijalnih reformi", PFZG, lipanj 1996.

³⁰ <https://www.wikiwand.com/hr/Kejnezijanizam>, pristupljeno 17. rujna 2022.

4.2.2. *Winter of discontent* – Zima nezadovoljstva

Britansko gospodarstvo 1976. godine bilježi inflaciju od skoro 25% s gotovo 1.5 milijuna nezaposlenih što predstavlja 5% radno aktivnog stanovništva, iako se poraz ekonomije u Velikoj Britaniji gradio već od šezdesetih godina prošlog stoljeća.³¹

U vrijeme svjetske naftne krize radi Jomkipurskog rata, Callaghanova Britanija plaća svoj danak.

Stopa inflacije bila je među najvećima na svijetu i postaje jasno da je *welfare state* neodrživ. Razdoblje između studenog 1978. i veljače 1979. godine naziva se Zimom nezadovoljstva opisujući tako komponente društvene i ekonomske ogorčenosti potaknute provedbom političkih odluka. Navedenome nisu pogodovale ni tadašnje vremenske prilike te je zabilježena i jedna od hladnijih zima unazad dvadeset godina.

Više od dvije tisuće štrajkova pritišće Callaghanovu vladu da ukine svoju mjeru ograničenja povećanja plaća radi obuzdavanja inflacije. Tadašnja vlada je sustavno kroz godine postavljala limite, no prijelomni trenutak se dogodio 1978. godine kada je postavljena nova granica od 5% na povećanje plaća koju je Kongres sindikata odbacio inzistirajući na novim pregovorima.

Prvi u štrajk kreće privatni sektor, a nedugo nakon pridružuju mu se i javni službenici.

Isprva s radom prestaju zaposlenici Forda želeći povećanje od 17%, umjesto ponuđenih 5%. Na ulicama ih je 57.000 i svoje zahtjeve u konačnici ostvaruju. Nadalje, sindikat željezničara štrajka u siječnju 1979. godine četiri puta po jedan cijeli dan. Kulminacija se dogodila 22. siječnja kada je 1.250.000 vozača prijevoznika putnika, cisterni, ali i komunalnih radnika prestalo s radom. Poput Forda, uspijevaju u svojim naumima i plaće im se povećaju za 20%.

³¹ Oxford Economics, Research Briefing UK, Forty year high and rising, 2022. https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2022/06/20220630-RB-1970s.pdf?utm_campaign=PRUK&utm_medium=email&_hsmt=218213527&_hsenc=p2ANqtz-8Y9xUiX-5XfKjBVaszF9JQZ089iFEyvRaW185yUULJU-CX3Xw0XARZZYreuPzKSsg1MC-8LtSRYnfwwN30BOfmpk2v2A&utm_content=218213527&utm_source=hs_email, pristupljeno 11. listopada 2022.

Za medije je najkontraverzniji bio štrajk grobara koji je trajao deset dana i zapravo je više zabrinuo narod, nego Callaghanovu vladu. Grobari pristaju na povećanje od 14%. Slijede ih čistači ulica kojima vlada nudi 11%.³²

Ovim štrajkovima bi se zasigurno moglo posvetiti posebno poglavlje, ako ne i svojstveni rad budući da su ostavili neizbrisiv utisak u britanskoj povijesti. U sindikate su masovno ulazile žene, pripadnici manjina i doseljenici u Veliku Britaniju. Iako su mnogi zahtjevi zadovoljeni, ono što se postiglo je jednako stavljanju flastera na otvorenu ranu.

Štrajkalo se i prije Callaghana, a štrajkat će se i za vrijeme Thatcher. Konzervativci iščekujući nadolazeće izbore, manipuliraju medijima i njihova popularnost raste. Podršku im pruža sve veći broj mlađih Britanaca i neminovno je da će Callaghanova vlada koja je izazvala mnoge polemike, postati stvar prošlosti.

³² <https://burialsandbeyond.com/2020/03/30/crisis-what-crisis-the-gravediggers-strike-of-1979>, pristupljeno 20. listopada 2022.

4.3. Neoliberalne modifikacije javne uprave

Već svojim prvim djelovanjem u Parlamentu 1959. godine, Thatcher kreće u borbu za donošenje zakona kojim će omogućiti medijima da prisustvuju sastancima lokalnih tijela. Sporni prijedlog zakona, pravda ograničenjem državnih rashoda, ne i slobodom tiska. Takav svjetonazor postaje okosnica tačerizma.

Njen politički položaj, do dolaska na mjesto premijerke, nije joj dozvoljavao pretjerane upravne intervencije uzevši u obzir da je jedno vrijeme bila u oporbi. Iz današnje perspektive jasno je da je Thatcher gradila svoj politički put od studentskih dana, ali o njenim direktnim mjerama koje su promijenile britansku povijest, možemo govoriti tek realizacijom političke moći.

Isprepleten elementima kapitalizma slobodnog tržišta, denacionalizacije i privatizacije, tačerizam će upravne reforme provoditi pod krinkom slobodnog tržišta, ali i jake države. Konkretno mjere provedene su u etapama prateći rast britanskog gospodarstva. Ukoliko tačerizam promatramo kroz mandate koje Thatcher obnaša, sigurno je reći da se u prvom dijelu upravnih reformi tačerizma, pokušavalo uhvatiti u koštac s inflacijom, pa su se donosile nepopularne promjene poput povećanja kamatnih stopa.

Čim je gospodarstvo pokazalo znakove oporavka, tačerizam kreće s neoliberalnim potezima koji u javnosti nailaze na mnoge kritike te je bilo za pretpostaviti da Britanija nije spremna za velike rezove. Međutim, spletom društvenih okolnosti poput rata na Falklandskom otočju – Thatcher dobiva na popularnosti te svoje reforme nastavlja u drugom mandatu, ovaj put usmjerenom na ograničenje moći sindikata te održavanje međunarodnih odnosa. Zadnji mandat će biti usmjeren na dovršetak započetih privatiziranih odnosa, donošenje kontroverznih poreza poput glavarine te provedbu reformi u sektoru obrazovanja i zdravstva.

Ali, tačerizam se u kontekstu upravnih reformi nipošto ne smije promatrati kroz mandate, jer događa se da veća reforma zahvati dva mandata ili više političkih aktera. Reforma ne može u potpunosti predvidjeti promjene u društvu i često se u suvremenim državama, događa odugovlačenje s provedbom istih.

U nastavku ću prikazati značajnije upravne reforme tačerizma – one koje su ostavila trag u povijesti i one koje se u britanskoj javnosti i danas spominju.

4.3.1. *The Right to Buy* – Zakon o stambenom zbrinjavanju

Među najranijim reformama koje provodi Konzervativna vlada pod premijerskom palicom Margaret Thatcher je bilo donošenje Zakona o stambenom zbrinjavanju iliti *The Housing Act* iz 1980. godine. U Engleskoj i Walesu je Zakonom omogućena prodaja stambenih prostora, izgrađenih od strane vlasti, stanarima koji te iste prostore unajmljuju od države.

Ovu reformu su konzervativci najavljivali godinu prije u svom predizbornom programu te je ista bila tiskana na omanjim brošurama. U pojedinim općinama denacionalizacija je na ovaj način, sabotirana od strane oporbe. Primjerice u londonskoj četvrti Greenwich gdje su laburističke vlasti odbijale izdati prijavnice za *The Right to Buy* nijekavši da takvo što uopće i postoji.

Činjenica je da je Zakon pogodio dugoročno zaposlenima i obiteljima, stanarima s dobrim financijskim zaleđem i samim time je zanemario niskokvalificiranu radnu snagu i nezaposlene.

Uvjeti za kupnju nekretnine na ovaj način su bili jednostavni. Cijene su se kretale 33% niže od tržišne vrijednosti te su rasle ovisno o tome koliko je dugo nekretnina u najmu. Za stanare s preko 20 godina radnog staža, cijena je smjela porasti do 50% i hipoteka na nekretninu je uglavnom bila osigurana. Tadašnja su istraživanja pokazala da su nekretnine na ovaj način bile na „popustu“ u prosjeku od 44%.

Prema *Guardianu*, zarada je u razdoblju od 1980. – 1981. bila 692 milijuna funti, odnosno od 1981. do 1982. godine u državni proračun ušlo je je 1.394 milijarde funti, odnosno 1.981 milijarde funti za godine 1982. do 1983.³³

³³ <https://www.theguardian.com/society/2015/aug/26/right-to-buy-margaret-thatcher-david-cameron-housing-crisis>, pristupljeno 30. rujna 2022.

Isti medij je prije devet godina pisao kako je Engleska u prve dvije godine ove mjere dobila 10.2 milijuna novih kućevlasnika, a desetljeće nakon taj se broj popeo na 13.4 milijuna. Banke su profitirale s prosječnom kamatnom stopom oko 7,4%, iako je za vrijeme Thatcherina mandata ona dosegla svoj vrhunac na vrtoglavih 17%.

Posljedično, prema *Guardianu*, cijene kuća su rasle, pa će prosječna prodajna cijena kuće 1979. godine biti 19.925 funti što se do kraja Thatcherina mandata utrostručilo, na 59.785 funti. Uslijedio je samo dodatni rast.³⁴

Nemoguće je tvrditi da je The Right to Buy inovativan i jedinstven način brze zarade za državu, budući da britanska povijest bilježi vrlo slično poslovanje još na samom početku 20. stoljeća. No, svakako je prva reforma Thatcherine vlade koja najavljuje ozbiljne gospodarske i društvene promjene otvaranja države tržištu.

³⁴ <https://www.theguardian.com/politics/2013/apr/12/thatcher-britain>, pristupljeno 15. rujna 2022.

4.3.2. Rezovi u monetarnoj politici

Tačerizam u monetarnom kontekstu je započeo s mjerama većih kamatnih stopa i većih poreza kako bi se smanjila inflacija. Vrlo brzo je navedeno u kombinaciji s jakom valutom funte, dovelo do porasta nezaposlenosti od čak tri milijuna 1983. godine i generalnog pada proizvodnje sve do 1986. godine kada konzervativci donose niz odluka koje će omogućiti ekonomsku ekspanziju i gospodarski rast. U postotku, nezaposlenost se bilježi čak 12% 1985., odnosno 9.5% 1988. godine, nakon što su odluke vlade polučile pozitivne pomake.³⁵

Financije su bile u rukama Nigel Lawsona, parlamentarca na strani Konzervativne stranke te Državnog tajnika za energetiku i Kancelara državne blagajne od 1981. do 1989. godine.³⁶

Glavni aspekti monetarizma su povećanje PDV-a s 8% na 15% osiguravajući mu da postane državni najvažniji porezni prihod i regulacija kamatne stope. Nadalje, došlo je do smanjenja poreza na dohodak. 1979. godine najviša stopa poreza na dohodak bila je 83% što je do 1988. godine smanjeno na 40%.³⁷

Kamatna stopa je u osamdesetima bila u nadležnosti Vlade, za razliku od danas kada ju određuje *Bank of England*. U svom prvom mandatu Thatcher ju je dignula na 17% kako bi se uhvatila u koštac s inflacijom, no 1987. godine dolazi do drastičnog pada burze i vlada odlučuje smanjiti kamatnu stopu i time potiče procvat prodaje nekretnina.³⁸

Između 1979. i 1987. BDP je narastao 16% kao rezultat pada inflacije i pada nezaposlenosti.

³⁵ Towers, Brian, „Running the Gauntlet: British Trade Unions under Thatcher“, 1979-1988, LR Review Vol. 42, No. 2 (Jan., 1989)

³⁶ <https://members.parliament.uk/member/1039/career>, pristupljeno 17. rujna 2022.

³⁷ <https://www.economicshelp.org/blog/glossary/thatcher-economic-policies/>, pristupljeno 20. rujna 2022.

³⁸ <https://econ.economicshelp.org/2008/01/lawson-boom-of-late-1980s.html>, pristupljeno 20. rujna 2022.

Najkontroverzniji potez monetarne reforme se dogodio krajem osamdesetih uvođenjem „*Community Charge*“ iliti *Poll Tax* - poreza na glavarinu (komunalnu pristojbu) što je Thatcher inicijalno zamislila kao pravedniji način financiranja lokalne samouprave, no ono što je ova mjera izazvala je bio zapravo unutarstranački sukob vladajućih i pobunu lokalnog biračkog tijela.

Često se glavarina spominje kao razlog za Thatcherin pad.

Sporni je porez zamijenio postojeću stopu prisiljavajući lokalnu zajednicu na plaćanje obveznog poreza po glavi stanovnika s fiksnom stopom. Thatcher je smatrala da dotadašnje oporezivanje, u kojem je platiša bio samo vlasnik nekretnine, rezultira nejednakošću. Po njenom viđenju cijelo kućanstvo se koristi uslugama lokalne samouprave, a odgovornost za plaćanje poreza na iste, snosi samo vlasnik nekretnine. Takav sustav je smatrala nepravednim.

U monetarnoj politici tačerizam je dodatno ostavio rast poreza na benzin, pića, duhan i automobile te izmijenio smjer oporezivanja s izravnog terećenja na neizravno koje je zahvatilo svakoga.

Ali ipak, monetarna politika ne može se promatrati kao zasebna reforma, kao što se niti jedna reforma u tačerizmu ne bi smjela gledati samo iz jednog kuta.

Najveće obilježje tačerizma je zasigurno privatizacija te ju smatram središnjom točkom administrativnih reformi.

4.3.3. Ekonomske slobode privatizacije i regulacije tržišta

Iz anglosaksonskih zemalja se krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća, širila doktrina Novog javnog menadžmenta (NPM), a Margaret Thatcher se spominje kao njena središnja točka u Velikoj Britaniji. Slijedile su je i ostale tranzicijske zemlje i zemlje OECD-e. NPM predstavlja čitav niz reformi javnog sektora s ciljem ostvarivanja ekonomskih načela efektivnosti i efikasnosti, uz oslobađanje tržišta od državne intervencije. Riječ je o doktrini praćenju neoliberalnim idejama sa svrhom što veće intervencije privatnog sektora u upravljanje državom.

Tačeriizam je slojevit izraz kojim se obuhvaća ideološki, upravno – reformski i politički koncept vladavine Thatcher i glavnina njegovog postojanja je proizašla iz temeljnog elementa NPMa - privatizacije. Privatizacija je glavna reforma tačeriizma i provodi se na čvrstim temeljima *welfare state*-a. Započinje 1979. godine, a danas možemo mjeriti rezultat od prijenosa gotovo 50 poduzeća iz javnog u privatni sektor s enormnim prihodom od 60 milijardi funti u državni proračun.³⁹

Thatcher je u svom mandatu privatizaciju pretežito provodila u industriji čelika, željeznica, zrakoplovstva te komunalija poput struje, plina, telekomunikacija i vode.

Jedan od prvih prijenosa koju će provesti nova vlada je bila 1981. godine. Riječ je o *British Aerospace*-u čije su dionice prodane inicijalnom javnom ponudom (IPO). Godinu nakon, prodane su državne tvrtke zadužene za cestovni teret i skladištenje koje su sredinom sedamdesetih bile blizu bankrota.

Da će mnoga poduzeća biti javno ponuđena, Thatcherina vlada do tada nije medijski eksponirala, pa se može zaključiti da je privatizacija u ovom razdoblju provedena ishitreno.⁴⁰

U veljači 1983. godine kreće se s privatizacijom tvrtke *Associated British Ports (ABP)* te su prodane iz državnog sektora ukupno 22 britanske luke ili četvrtina ukupnog

³⁹ Holder, Stuart, „Privatisation and Competition: the Evidence from Utility and Infrastructure Privatisation in the UK“, Twelfth Plenary Session of the OECD Advisory Group on Privatisation (AGP), Helsinki 1998., str. 3.

⁴⁰ Parker, David, „The UK’s privatisation experiment“, CESIFO CONFERENCE ON PRIVATISATION EXPERIENCES IN THE EU, 2003. str. 5

lučkog kapaciteta Velike Britanije. Tako je omogućeno ABP-u upravljanje radnom snagom na učinkovitiji način te ugovaranje novih operativnih poslovnih aktivnosti koje se do tada u lukama nisu obavljale, poput rukovanja teretom.

Telekomunikacijske usluge su u Velikoj Britaniji bile u nadležnosti pošte. Tek će se 1981. osnovati *British Telecom* te će isti biti privatiziran 1984. godine kada se prodaje 50,2 % njegovih dionica. Ostatak je prodan u sljedeće dvije godine. BT je zasigurno držao monopol u to vrijeme, a potreba za novom opremom, prijenosom podataka i mobilnom telefonijom stvarali bi Thatcher poslove koje ona nije htjela izvršavati. Naprotiv, dionice BT-a oglašavale su se na svim televizijskim kanalima te je u kupnji dionica do tada sudjelovao najveći broj građana ikada zabilježen.

Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj naziva privatizaciju BT-a pretečom pokretanja velikih privatizacija na međunarodnoj razini.⁴¹

Distributer prirodnog plina je bio *British Gas* (BG), privatiziran 1986. godine te je poput BT-a držao monopol. Zainteresiranima za kupnju su osigurani različiti poticaji poput bonusa za dionice vjernosti, namijenjeni prvenstveno malim ulagačima.⁴²

Financial Times piše da je kampanja za kupnju dionica BG-a vladu koštala 32 milijuna funti, ali zahvaljujući uspješnoj „*Tell Sid*“ reklami – dionice su prodane ekspresnom brzinom.⁴³

Privatizirale su se i lokalne autobusne linije, no navedeno nije polučilo traženi uspjeh. Konkurencija je uzrokovala smanjenje troška po putniku uz istovremeno povećanje cijene karata što je rezultiralo općenitim padom interesa putnika za autobusni prijevoz.

British Airports Authority (BAA) je privatizirana 1987. godine, ali je zakonodavnim okvirom postavljeno ograničenje cijena.

Neizbježna je bila i privatizacije *British Steel* – a odmah nakon što je Thatcher osvojila drugi mandat. Područje električne energije je doživjelo nekoliko restrukturiranja te se privatizacija u ovom dijelu odvijala početkom devedestih godina, odnosno na samo

⁴¹ Edwards, Chris, „Margaret Thatcher's privatization legacy“, *Cato Journal* vol 37., 2017 str. 92.

⁴² *Ibid*, 8.

⁴³ <https://www.ft.com/content/76bfe9c8-9706-11dc-b2da-0000779fd2ac>, pristupljeno 25. listopada 2022.

kraju Thatcherina mandata. Isto je bilo i s vodoopskrbom u čijem se području naspram ostalih privatiziranih, bilježi porast cijene usluge od 9%. Razlog je što su novi vlasnici modernizirali staru državnu infrastrukturu. S druge strane, bilježi se čišća voda, smanjenje puknuća cijevi i smanjenje zagađenja.⁴⁴

Mnoge države diljem svijeta slijedile su britanski primjer privatizacije, ponajviše iz razočaranja radom poduzeća u vlasništvu države te želje za postizanjem svih ekonomskih principa koje doktrina NPM zagovara. Općenito je privatizacija u to vrijeme ostavljala velike pozitivne efekte na svjetsko gospodarstvo potičući gospodarski rast, poboljšavajući životni standard i smanjujući troškove rada. Kvalitete većine privatiziranih usluga su porasle, jer su se tvrtke morale okrenuti inovativnim rješenjima. Mnogi ekonomisti su pisali da su sporne reforme masovno povećale učinkovitost svjetskih tržišta kapitala.

Ipak, nije pravedno reći da su se privatizacije odvijale samo u vrijeme tačerizma. Britanski su konzervativci još pedestih godina privatizirali industriju čelika koja je bila nacionalizirana od strane prethodne laburističke vlade. Istovremeno u SAD-u će se provoditi denacionalizacija određenih industrija, a u Njemačkoj 1961. godine vlada prodaje Volkswagenove dionice javnom ponudom. Čak je i Thatcher dovršila započetu privatizaciju *British Petroleum* – a iz 1977. godine, što je inicijalno bio posao dogovoren s Međunarodnim monetarnim fondom.

Specifični su za britanski oblik privatizacije, izuzev impresivnih, intenzivnih i jedinstvenih učinaka koji je čitav set reformi ostavio u gospodarstvu Velike Britanije, načini na koje je privatizacija provedena.

Stoga možemo govoriti o tri načina privatizacije u kontekstu tačerizma.

Dominantna je bila prodaja dionica nacionaliziranih tvrtki javnom ponudom (*Public offering - IPO*). Takav oblik prodaje je postepen, odnosno prvo se prodaje određeni postotak dionica, a u konačnici su u ponudi sve dionice. *British Aerospace* i *British Telecom* su prodani na ovaj način.

⁴⁴ Edwards, Chris, „Margaret Thatcher's privatization legacy“, *Cato Journal* vol 37., 2017 str. 97

Sljedeća metoda je jednostavno izravna prodaja poduzeća pod državnim vlasništvom, poduzeću pod privatnim vlasništvom. Primjer je automobilska tvrtka *Rover*.

Treći način kojim su se privatizirale nacionalizirana poduzeća je tzv. radnički ili menadžerski otkup. *Britain's National Freight Corporation* prodana je tvrtki zaposlenih 1982. godine, a *London's bus service* prodane su tvrtki menadžera i zaposlenika 1994. godine.⁴⁵

Brojevi govore da je gotovo 50 britanskih poduzeća privatizirano, a riječ je o poduzećima koja su zapošljavala 600.000 radnika. Udio zaposlenih u državnoj upravi pao je s 9% na 2%, ali je porastao broj vlasnika dionica s 3 na impresivnih 15 milijuna. Zaposlenost u industrijama električne energije i nafte je prepolovljena.

Ipak, u poduzećima poput *British Steel-a*, *British Coal-a*, *British Telecom-a* i *British Airways-a*, došlo je do znatnog povećanja produktivnosti. *British Airways* je povećao zaposlenost kako bi ispunio očekivanja tržišta. Cijene usluga su posljedično padale, pa se bilježi da su telekomunikacijske usluge i usluge benzina smanjene za 50%, što se nastavilo i desetljeće nakon njene provedbe.⁴⁶

Tačerizam se u tom kontekstu pokazao kao zahvalna metoda kojom je jasno smanjena odgovornost države u sektoru gospodarstva i tako postignuto tržište podvrgnuto svojim zakonitostima i slobodama. Istina je i da je privatizacija zapravo osobno uvjerenje Thatcher koja ju je smatrala ključnom za poništenje „*korozivnih i kvarnih učinaka socijalizma*“ te „*povratka teritorija slobodi*“ što je zasigurno razlog radi kojeg se ista provela u tolikom obujmu, a samo u jednom desetljeću.⁴⁷

⁴⁵ Edwards, Chris, „Margaret Thatcher's privatization legacy“, *Cato Journal* vol 37., 2017 str.

⁴⁶ *Ibid*, str. 95

⁴⁷ *Ibid*, str. 91

4.3.4. Promjene unutar državne uprave

Količina posla koju je država obavljala prije dolaska Thatcher na vlast, bile je velika i kao takva je zahtijevala pozamašan broj zaposlenih državnih službenika. Vrlo utjecajna knjiga Leslie Chapmana "*You Disobedient Servant*", državnog službenika Agencije za imovinske odnose koja je radila kako bi održavala imovinu države, zaintrigirala je vladu koja je već ozbiljno planirala rezati državnu potrošnju.

Chapman u knjizi naglašava potraćenost golemih količina novaca od strane neučinkovitih državnih službenika, koji su ujedno bili veliki protivnici bilo kakve reforme koja će utjecati na njihov položaj. Nije prošlo dugo prije nego što će sporna knjiga utjecati na Thatcher.

Les Metcalfe ističe da su 4 temeljne reforme provedene unutar državne uprave.

Prva koja je započela odmah po dolasku na vlast je bila reforma usredotočena na ispitivanja i identifikaciju problema unutar državne uprave. Druga reforma je općenito bila usmjerena na provođenje menadžerskih tehnika i zove se „*Lasting Reforms*“. Treća, „*Next Steps*“ obuhvaća procese agencifikacije te četvrta, po obujmu najveća, je kompletno restrukturiranje javnih službi.⁴⁸

Utemeljivši posebnu Jedinicu za efektivnost (*Efficiency Unit*), gdje je deset službenika bilo u potpunosti podređeno samo njoj, Thatcher provodi mnogo manjih ispitivanja među ostalim zaposlenima po ministarstvima. Ispitivanja su se ticala klasičnih birokratskih tema poput pretjerane regulacije, zbunjujućih granica odgovornosti, nepotrebnih aktivnosti, sporog donošenja odluka, manjka informiranosti, financijskih troškova i slično. Tako je otkriven niz nepravilnosti koje su obuhvaćale čitavu liniju službenika, uključujući i rukovodeći kadar.

Službenici koji su provodili ispitivanja u prvom naletu reformi, koristili su tehnike jednostavnih i direktnih pitanja te se od njih očekivalo da u roku od 90 dana dostave rezultate, predlože rješenja i odgovore na vladajuće probleme ministrima upravnih

⁴⁸ Les, Metcalfe, „Conviction Politics and Dynamic Conservatism: Mrs. Thatcher's Managerial Revolution“, *International Political Science Review*, 1993., vol 14., str. 356

područja. Ministri su potom odgovarali Jedinici za efektivnost čiji je voditelj bio u direktnoj korespondenciji s Thatcher.

Na temelju spornih ispitivanja, provedeni su drastični rezovi državnih službenika, poglavito u razdoblju od 1979. do 1984. godine kada je broj sa 730.000, pao na 600.000.⁴⁹

Tu je otvoren put uvođenju menadžerskih tehnika i metoda u državnu upravu, jer ako su ispitivanja išta pokazala, pokazala su da je državni aparat pun lošeg menadžmenta i da je promjena na tom nivou esencijalna za kvalitetno funkcioniranje državne uprave.

Od zaslijepljenog fokusa na administrativne procedure, valjalo se usmjeriti na rezultate i odgovornije ophođenje financijama te kvalitetnije upotrebljavanje ljudskih resursa.

Uvodeći metode iz privatnog sektora, druga je reforma primjenjivala nekolicinu uzastopnih postupaka kroz sve odjele u ministarstvima s ciljem osiguranja boljeg menadžmenta i kvalitetnijeg rada u budućnosti. Otvoren je ured za financijsko upravljanje FMI (*The Financial Management Initiative*) kojim je inicirana promjena u upravljanju, prijenosu ovlasti i sustavima planiranja.

Od 1984. nadalje, svi su odjeli morali slijediti proračunski sustav, revidirati aktivnosti, postaviti ciljeve i prioritete.⁵⁰

Treća reforma nosi naziv po izvještaju dostavljenom pred Thatcher u kojem je pisano o uspjehu implementacije menadžerskih metoda rada za razdoblje od 1979. do 1988. godine. Svrha im je bila postaviti ostvarive ciljeve u budućnosti, stavljajući vrijednost za novac na prvo mjesto.

Naime, zaključeno je da su uredi u vladi vrlo homogeni i integrirani u jednu cjelinu, te je teško uspostaviti pravila koja će se biti efektivna. Stoga je potrebno učiniti da vlada funkcionira kao jedinstveno tijelo, dok će njeni uredi biti decentralizirani u agencije koje će se specijalizirati za izvršenje jedinstvenih zadataka. Vlada će bolje funkcionirati, ako se pojedini poslove jednostavno povjere menadžerima.

⁴⁹ Ibid, str. 358

⁵⁰ Dalingwater, Louise, „Civil Service Reform and the Legacy of Thatcherism“, <https://journals.openedition.org/osb/1765>, pristupljeno 10. studenog 2022.

Cilj je odvojiti organizacijski poslove od formuliranja pravila, a za tu svrhu se unutar Jedinice za efektivnost formiralo posebno tijelo zaduženo isključivo za upravljanje agencijama. Rezultat ove reforme je fascinantna. Do 1991. godine trećina državnih službenika je radila u jednoj od 50 agencija. Broj je porastao za 50% do kraja 1992. godine te je decentralizirano dodatnih 26 agencija i sve skupa je bilo riječ o 600.000 državnih službenika zaposlenih samo u agencijama.⁵¹

Zadnja, četvrta reforma vezana je za vrlo širok pristup restrukturiranju javnih službi, počevši od lokalne razine, preko NHS-a i upravnog područja obrazovanja te ostalih službi. Promijeniti strukturu javne službe znači promijeniti mrežu cijelog područja koja se sastoji od stotina organizacija. Kompleksnost ovakvog tipa reformi je golema, jer većina država iako svjesna činjenice da im je određen sustav u krizi, neće uopće ulaziti u promjene jer je za isto potreban golem resurs novaca, vremena i ideja.

No, ono što vrijedi za mnoge države ne vrijedi za Veliku Britaniju. Thatcher je u navedeno ušla imitirajući privatni sektor i promovirajući kompetitivnost.

Stoga za ove reforme imamo značajne sljedeće elemente: decentralizaciju menadžerskih odgovornosti na individualne jedinice, kreaciju poslovne menadžerske etike, promoviranje kompetitivnosti između organizacija, isticanje narodu da su kupci usluga, a ne klijenti, centralizaciju fiskalnog dijela lokalnih menadžerskih jedinica i upravljanje poslovnom politikom iz centra.

Thatcher se fokusirala na mikro razinu upravljanja, jer je smatrala da će kupci više platiti uslugu koja im je prirodno najbliža.

Škole i bolnice dobivaju svojevrsnu autonomiju u poslovima organizacije, ali i financija. Ipak, reperkusije ovih promjena nisu uvijek pozitivne. Bolnice su se fokusirale na upravljanje financijama, umjesto na liječenje pacijenata. Škole su postale kompetentne nudeći pregršt opcija roditeljima te stavile konkretno pružanje obrazovne usluge djeci u drugi plan.⁵²

⁵¹ Les, Metcalfe, „Conviction Politics and Dynamic Conservatism: Mrs. Thatcher's Managerial Revolution“, *International Political Science Review*, 1993., vol 14., str. 362

⁵² *Ibid*, str. 367

3.3.5. Stop sindikatima u svrhu državne štednje

Uz mnoge povijesne događaje vežemo tačerizam, a svakako jedan od upečatljivijih je lom štrajka britanskih rudara gdje je tačerizam jednako ideološki koliko reformski i politički postupak.

Labourističku vladu neposredno prije dolaska Thatcher na mjesto premijerke, ispratili su štrajkovi iz mnogih sindikalnih udruženja, a čijim je zahtjevima Callaghan udovoljio. Rezultat je ogroman porast članstva u sindikatima za vrijeme labourističke vladavine, pa 1979. godine stoji brojka od 13.3. milijuna članova.⁵³

Samim time za pretpostavit je bilo nadolazećoj vlasti, da štrajkovima nije kraj te da postoji velika mogućnost da svoje zahtjeve pred vladu postave i druge industrije. Tačerizam je „*uradi sam*“ metoda u kojoj se pojedinca odvika od egzistencijalne ovisnosti o državi i prepušta samom sebi, pa tako i tržištu, odnosno konkurenciji.

U Velikoj Britaniji štrajkovi traju od 17. stoljeća. Tada je riječ bila o kratkim industrijskim akcijama u svrhu ostvarivanja boljih uvjeta rada i plaće. Kako je Velika Britanija parlamentarna država, već u 18. stoljeću donosi se ozbiljnije zakonodavstvo koje brani štrajk, odnosno kontrolira njegov opseg i vrstu. Nakon Zime nezadovoljstva, Thatcher donosi sveobuhvatnu strategiju kojom će se sindikate i radno pravo podrediti zadanim ekonomskim ciljevima. Tako su u Parlamentu 1980., 1982. i 1988. godine izglasane izmjene *The Employment Act*-a i 1984. godine izglasan je *Trade Union Act*. Niz se nastavlja dvije godine kasnije i sindikate se dotiče u *The Wages Act* i *Sex Discrimination Act*.⁵⁴

Vlada je sindikate prisilila na obavezno glasovanje kod donošenja više od jedne odluke. Također ih je obvezala na mandate, odnosno svi članovi sindikata uključujući rukovodeće, dužnosti su izvršavali na petogodišnjim mandatima, a pravo biti izabrani mogli su samo tajnim glasovanjem.

Određeni članovi morali su plaćati namet, a nekim državnim službenicima se uopće branilo stupanje u sindikat. Do 1980. godine sindikati su od vlade mogli dobiti

⁵³ Towers, Brian, „Running the Gauntlet: British Trade Unions under Thatcher“, 1979-1988, LR Review Vol. 42, No. 2 (Jan., 1989), str. 174

⁵⁴ Ibid, str. 167.

refundaciju novaca nakon svakog obavljenog glasovanja, no Thatcher refundaciju ograničava isključivo na tajna glasovanja koja se održavaju radi donošenja odluka oko industrijskih akcija, izbora unutar sindikata, promjene sindikalnih pravila, odluke oko političkog fonda i plaće radnika. Također, zakonodavstvom je strogo propisano da odluke oko započinjanja štrajka moraju doći isključivo od zaposlenih.⁵⁵

Štrajk rudara 1984. godine je bio jedan od intrigantnijih trenutaka 80ih godina prošlog stoljeća. Spomenuto je da tačerizam kao ideologija nastaje puno prije direktnih promjena Thatcher u britansko gospodarstvo. Naime, rudari su štrajkali 1972. i 1974. godine i tako zatvorili sve rudnike ugljena u Velikoj Britaniji. Podršku su im pružili radnici čeličana i željezničari, a sve skupa je rezultiralo opasnim mjerama poput uvođenja trodnevnog radnog tjedna radi smanjenja potrošnje električne energije i konačnim padom vlade Edwarda Heatha, konzervativca i bivšeg premijera. Prema *Historyju*, Thatcher je odmah po dolasku na vlast, dala izraditi tajne planove koji bi omogućili kretanje ugljena diljem zemlje ukoliko se štrajkovi rudara ponove.⁵⁶

Činjenica je da je industrija ugljena u to vrijeme uvelike crpila državni proračun, a tačerizam je ništa drugo nego denacionalizacija i privatizacija gospodarstva, pa je neminovno da pod ruke privatnog sektora dođe i industrija ugljena i čelika.

S ciljem ostvarivanja ekonomskih načela NPM-a, Ian MacGregor, voditelj Nacionalnog odbora za ugljen, kreće sa smanjivanjem radne snage i zatvaranjem jama i time izaziva bijes kod Nacionalnog sindikata rudara. Bez održavanja nacionalnog glasovanja, rudari iz Yorkshire-a kreću prvi u štrajk. Koliko im se drugih rudara pridružilo, toliko je bilo i onih koji ih nisu podržali.

Thatcher, imajući u vidu poražavajući utjecaj za državu koji su izazvali rudari za vrijeme Heathove vlade, skladišti zalihe ugljena i koksa diljem zemlje, sklapa sporazume s prijevozničkim tvrtkama i uživa podršku policije.

⁵⁵ Ibid, str. 171.

⁵⁶ <https://www.history.co.uk/article/how-thatcher-broke-the-miners-strike-but-at-what-cost>, pristupljeno 02. listopada 2022.

Godinu dana nakon, rudari izlaze kao gubitnici. Velika većina jama je zatvorena i Velika Britanija prihvaća energetske promjene koje su se događale u svijetu koristeći metode jeftinijeg uvoza ugljena, nafte i plina iz inozemstva.

Ono što je ostalo od industrije – *UK Coal*, u devedesetima se privatizira.

Konačno, brojka sindikalnih članova pada do 1987. godine za 21.7 %. Slomljeni radi svih promjena koje je sa sobom nosio tačerizam te radi kontinuiranog gubitka laburista na izborima tri puta za redom, sindikati pokušavaju unijeti inovativne ideje i rješenja, proširene usluge za svoje članove. Na putu im stoje novi izbori nakon što Thatcher odlazi s vlasti te već tri puta viđena slika Konzervativaca kao pobjednika, ali ovaj put s John Majorom kao premijerom.

5. Sveobuhvatna ideologija tačerizma

Slaven Ravlić u članku „*Politička ideologija: preispitivanje pojma*“ u jednom dijelu o političkoj ideologiji piše: „Ideologija odgovara na ljudsku potrebu za značenjem i osjećajem svrhe u životu, pomaže težnji ljudskog bića za priznavanjem njegove kompetencije kao sposobnosti da obavlja zadatke osobnog razvoja i ekonomske produktivnosti na kvalitativno ugodan način te njegovu osjećaju zajedništva s drugima u kojem se dijelovi života stapaju u smislenu cjelinu opskrbljenu zadovoljavajućim značenjem i svrhom.“⁵⁷

Navedeno, u kombinaciji s politikom uvjerenja i doktrinom novog javnog menadžmenta, uistinu prikazuje vladavinu Margaret Thatcher.

U jednom od intervjua iz 1987. godine, Thatcher govori da je društvo prolazilo kroz razdoblje u kojem vjeruje da za svoje probleme odgovara vlada, odnosno zajednica.

Po njoj, društvo u tom kontekstu ne postoji. Postoji samo muškarac i žena, obitelj. I niti jedna vlada ne može ništa učiniti za ljude, već se ljudi trebaju pobrinuti za sebe i tu brigu tretirati kao dužnost.⁵⁸

Tačerizam je promicanje individualne odgovornosti gdje društvo nudi mogućnosti i strukturu za napredak, ali napredovati se može samo odozdo, a ne s vrha.

Odrasla u obitelji srednje klase, Thatcher se po uzoru na oca, pridružuje stranci za vrijeme fakultetskih dana te kreće u izgradnju vlastitog političkog puta.

Ustrajna, uporna i ambiciozna, neće proći dugo da Thatcher za svog vremena postane najmoćnijom ženom svijeta. S druge strane, neustrašiva i žestoka, karijeru je privela kraju s najnižim rejtingom u svom političkom djelovanju.⁵⁹

⁵⁷ Slaven Ravlić, „*Politička ideologija: preispitivanje pojma*“: Polit. misao, Vol XXXVIII, (2001.), br. 4, str. 154.

⁵⁸ Margaret Thatcher: Margaret Thatcher: There's No Such Thing as Society , talking to Women's Own magazine, October 3 1987 ; <https://rufuspollock.com/2004/12/28/margaret-thatcher-theres-no-such-thing-as-society/>, pristupljeno 01.studenog 2022.

⁵⁹ Harvard Business Review, „Thatcher's Greatest Strength Was Her Greatest Weaknes“, 2013., <https://hbr.org/2013/04/thatchers-greatest-strength-was>, pristupljeno 01.studenog 2022.

Osim korjenitih i temeljnih reformi ispunjenih politikom uvjerenja te promicanja individualne odgovornosti čovjeka, tačerizam je beskompromisna i tvrdoglava vladavina koja sama sebi može biti uspjeh ili pad. Čini se da je u državi s dugom tradicijom elitističke državne službe, tačerizam za svoje vrijeme bio od elementarne nužnosti te da nije naišao na ekonomski krah koju je učinila država blagostanja, ne bi danas dio ideološke definicije.

E. H. H. Green u svom radu „*Povijesna perspektiva tačerizma*“, piše da tačerizam nije nastao iz hrpe ideja koje je u to vrijeme imala Konzervativna stranka. Također, nije bio ni produkt visokog političkog djelovanja 1975. godine. Navodi da je tačerizam postojao mnogo prije no što će Margaret Thatcher stupiti na dužnost te da je u sedamdesetima Konzervativna stranka težila pronalasku osobe koja će obuhvatiti njihove višegodišnje ambicije za ekonomskim i društvenim promjenama. Sir Keith Joseph, britanski političar koji je obnašao dužnost ministra pod čak četiri različita premijera, će 1976. u Stockholmu predstaviti rad „*Monetarism is not Enough*“ u kojem navodi da su smanjenje državne odgovornosti, potrošnje, suočavanje s inflacijom i restrukturiranje poreznih obveza za pojedince i pravne osobe – od esencijalne važnosti.⁶⁰

Kako onda točno definirati tačerizam? Tačerizam je zasigurno politička ideologija koja je predstavljala elemente autoritarizma i tradicionalnog konzervatizma te adaptirala ekonomske vrijednosti neoliberalizma i samodostatnog individualizma. Zasnovana je na nezadovoljstvu višegodišnjeg laburističkog vođenja državom te spletom društvenih okolnosti, ideologija je vladala čitavo desetljeće do te mjere da je Konzervativnu stranku, onu istu koja je ideologiju formirala, stavila u djelovanje iz sjene.

Niti Laburistička stranka nije ostala imuna na tačerizam. Zapravo, malo toga su mijenjali dolaskom na vlast nakon 18 godina sjedenja u oporbi. Tony Blair je prihvatio tačerizam u svom neoliberalnom kontekstu i pustio privatizaciju da dalje odrađuje posao za državnu blagajnu i time joj samo produžio životni vijek.⁶¹

⁶⁰ E. H. H. Green, „Thatcherism: An Historical Perspective, Transactions of the Royal Historical Society“, 1999., str. 41.

⁶¹ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/jan/18/blair-thatcher-legacy-labour-zarah-sultana>, pristupljeno 09. studenog 2022.

6. Zaključak

Kada je u svinju 1979. godine Margaret Thatcher s klupe Konzervativne stranke pobijedila na općim izborima, Velika Britanija prolazila je kroz težak period ekonomske krize koju je prouzrokovao čitav niz faktora. Iako je Drugi svjetski rat završio prije više od dvadeset godina, posljedice razaranja osjetile su se u cijelom svijetu, pa tako i u Velikoj Britaniji. Razdoblje koje je uslijedilo naziva se Hladnim ratom, a napad Sirije i Egipta na Izrael, uzrokovao je neviđenu naftnu krizu. Inflacija u Britaniji je rasla te je Laburističku vladu s predsjednikom James Callaghanom dočekao potpuni gospodarski slom kakvog Velika Britanije nije dugo pamtila.

Nezaposlenih je bilo 1.5 milijuna stanovnika i iz državne se blagajne crpio veliki iznos za socijalna davanja i naknade. Najveće probleme radili su sindikati. Laburisti na vlasti sustavno su pokušavali limitirati povećanje plaće što se radno aktivnom stanovništvu nije sviđalo. Sindikati su bili mnogobrojni i imali su svoje zahtjeve kojima će Callaghan udovoljiti pod pritiskom masovnih prosvjeda.

Iz oporbe je Thatcher promatrala tešku situaciju te pod okriljem Konzervativne stranke, koristila je sveprisutne medije kako bi pokazala nesposobnost vladanja ekonomijom Laburističke vlade te istaknula da postoje kompetentni za rješavanje problema, a to su konzervativci - s njom na čelu. Propaganda se pokazuje uspješnom i Thatcher kreće s vladavinom dugom 11 godina.

Cjelokupni sustav reformi odvijao se na gotovo svim državnim područjima i teško da je nekoga zaobišao. Nadahnuta liberalnim idejama koje nosi doktrina novog javnog menadžmenta i veliki podržavatelj djela ekonomskog liberala Friedricha Hayeka, Thatcher kreira ekonomsko-gospodarski tačerizam i kreće radikalno s promjenama. Kroz metode privatizacije i denacionalizacije, rezove unutar državne administracije, hrabro vodi Veliku Britaniju prema izlazu iz inflacije. No, oscilirajućim promjenama u prvim godinama vladavine postiže procvat prodaje nekretnina, povećava broj kućevlasnika, ali istovremeno guši proizvodnju te diže nezaposlenost na visokih tri milijuna. S recesijom se bori podizanjem kamatnih stopa i rezanjem državne potrošnje te visokih 25% inflacije od osamdesetih godina postepeno doživljava svoj lagani pad.

Nezaposlenih je najviše bilo u Sjevernoj Irskoj gdje je gotovo svaki peti građanin bio bez posla. Niz novih ekonomskih mjera sredinom osamdesetih polako smanjuje visoke brojeve. Prateći porast cijena nekretnina, Thatcher smanjuje kamatnu stopu i broj kućevlasnika se ponovno povećava. Preko 50 poduzeća je privatizirano te OECD-a britanske primjere definira kao pokretače privatizacija na međunarodnoj razini.

Tačerizam je britanska ekonomska scena dočekala širokih ruku i neminovno je da je u jednom trenutku spasio goruće gospodarstvo.

Istovremeno, poznato je da nije moguće uvijek naići na mrežu pozitivnih reakcija svih koje su promjene dotaknule, zapravo je navedeno vrlo teško. No, u jednom trenutku Thatcher je koristeći pobjedu u ratu na Falklandskom otočju, gotovo zamaglila oči Britancima te iskoristila pozitivne evaluacije kako bi nastavila rezati državnu potrošnju gdje god se to moglo. No, zamagljivanje je kratko trajalo, pa je vrlo brzo moralo doći do osmišljavanja novih političkih strategija i koristeći pozitivne efekte NPM-a, Thatcher svoj posljednji mandat završava uvođenjem radikalnog poreza i tako gubi unutarstranačku potporu te se povlači iz kruga novih nominacija za predsjednika stranke.

U kontekstu svega navedenoga, tačerizam je bio izvrstan alat za suočavanje s problemima u jednom od najtežih razdoblja koje britanska javnost pamti. Glasan, odvažan i hrabar ideološki podvig je bila glazba za uši svih Britanaca koji su neugodno zatečeni radom prijašnjih vlada. No, takav tačerizam nije bio socijalno najosvješteniji te je početna hrabrost prerasla u tvrdoglavost Margaret Thatcher iz kojeg se rodilo ništa drugo, nego otpor naroda, otpor stranke te želja za novim stilom vladanja. Vrlo uzak fokus gledanja za tačerizam je bio koristan u razdobljima gospodarskog kraha, no demokratski uređenim državama vladaju narodi i nema mjesta autokraciji. Reformski tačerizam je doživio svoj pad jednako brzo kao što je postao uspješnim. Ipak, ideologija koja se formirala oko Margaret Thatcher i njenih postupaka pokazala je da iako kontroverzna, bila je pragmatična i za svoje vrijeme oportunistička.

Literatura

1. Booker Christopher, North Richard, Velika Obmana: tajna povijest Europske unije, 2005.
2. Brian Towers: Running the Gauntlet: British trade unions under Thatcher, Industrial and Labor Relations Review, vol. 42., No. 2, 1989.
3. David Parker: The UK's Privatisation Experiment: The Passage of Time permits a sober assessment, Cesifo working paper NO. 1126, 2004.
4. E. H. H. Green, Thatcherism: An Historical Perspective, Transactions of the Royal Historical Society, Vol. 9, 1999.
5. Gjanković Dan, Politička misao: časopis za politologiju, Vol. 2 No. 2, 1965.
6. Hood, Christopher, „A Public Management for All Seasons?“, Public Administration Vol. 69, 1991.,
7. Kent Worcester: Ten Years of Thatcherism, World Policy Journal, Vol. 6, No. 2, 1989.
8. Kesner -Škreb, Marina, Institut za javne financije, Washingtonski konsenzus, „Pojmovnik“,
9. Les Metcalfe: Conviction Politics and Dynamic Conservatism: Mrs. Thatcher's Managerial Revolution, International Political Science Review, Vol. 14, No. 4, 351 – 371, 1993.
10. Louise Dalingwater: Civil Service Reform and the Legacy od Thatcherism, 2015.
11. Perko – Šeparović, Inge, „Novi javni menadžment – britanski model“, Modeli uprave i lokalne samouprave, Politička misao Vol XXXIX 2002.ip,
12. Perko Šeparović Inge, „Izazovi javnog menadžmenta: Dileme javne uprave“, 2006.,
13. Philip Mirowski, „Neoliberalna početnica“ , Diskrepancija : studentski časopis za društveno-humanističke teme, Vol. 12 No.
14. Puljiz Vlado, Iz povijesti: Velika Britanija: od zakona za siromašne do laburističkih socijalnih reformi, PFZG, lipanj 1996.
15. Ravnić Anton, „Socijalna država i država blagostanja“, Rev. soc. polit., god. III, Zagreb, 1996. str. 244.,
16. Reginald Edwards, Margaret Thatcher: Thatcherism and Education, Journal od Education, col. 24., No. 2, McGill University, 1989.

17. Richard H. Leach: Thatcher's Britain, Duke University, 1981.
18. Sanford, J. Ungar, „Dateline Britain: Thatcherism“, Foreign Policy No.35, 1979.,
19. Slaven Ravlić, Politička ideologija: preispitivanje pojma: Polit. misao, Vol XXXVIII, (2001.), br. 4,
20. Starčević Tomica, Jambrek Petrak Ines, Mandić Branka, Korajlić Naida, „Moderna uprava“, Društvena i tehnička istraživanja
21. Strpić, Dag, „Hayek, komunikacijski liberalni argument i njegova sudbina“, Politička misao, 1994.
22. Stuart Holder: Privatisation and Competition: the Evidence from Utility and Infrastructure Privatisation in the UK, Twelfth Plenary Session of the OECD Advisory Group on Privatisation (AGP), Helsinki 1998.
23. Tara Martin: The Beginning od Labor's End? Britain's Winter of Discontent and Working Class Women's Activism, University od Manchester, 2009.
24. Viner, Jacob, „Adam Smith and Laissez Faire“, Journal of Political Economy Vol. 35, No.2, 1927.,
25. Wollman H., „Suvremene upravne reforme u Njemačkoj“, Hrvatska javna uprava 2002.,

Web izvori:

1. <https://www.wfd.org/scottish-national-party>, pristupljeno 10. studenog 2022.
2. <https://britishheritage.com/history/margaret-thatcher>, pristupljeno 20. rujna 2022.
3. <https://www.parliament.uk/business/lords/work-of-the-house-of-lords/>, pristupljeno 15. rujna 2022.;
<https://www.parliament.uk/business/commons/what-the-commons-does/>, pristupljeno 15. rujna 2022.
4. <https://www.cairn.info/revue-gestion-et-management-public-2014-3-page-75.htm>, pristupljeno 09. studenog 2022.
5. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-155/english-speaking-peoples-the-role-of-the-state-why-churchill-changed-his-mind/>, pristupljeno 01. listopada 2022.
6. <https://www.wikiwand.com/hr/Kejnezijanizam>, pristupljeno 17. rujna 2022.
7. Oxford Econimcs, Research Briefing UK, Forty year high and rising, 2022.

https://www.oxfordeconomics.com/wp-content/uploads/2022/06/20220630-RB-1970s.pdf?utm_campaign=PRUK&utm_medium=email&_hsenc=p2ANqtz-8Y9xUiX-5XfKjBVaszF9JQZ089iFEyvRaW185yUULJUCX3Xw0XARZZYreuPzKSsg1MC8LtSRYnfwwN30BOmpk2v2A&utm_content=218213527&utm_source=hs_email, pristupljeno 11. listopada 2022.

8. <https://burialsandbeyond.com/2020/03/30/crisis-what-crisis-the-gravediggers-strike-of-1979>, pristupljeno 20. listopada 2022.
9. <https://www.theguardian.com/society/2015/aug/26/right-to-buy-margaret-thatcher-david-cameron-housing-crisis>, pristupljeno 30. rujna 2022.
10. <https://members.parliament.uk/member/1039/career>, pristupljeno 17. rujna 2022.
11. <https://www.economicshelp.org/blog/glossary/thatcher-economic-policies/>, pristupljeno 20. rujna 2022.
12. <https://econ.economicshelp.org/2008/01/lawson-boom-of-late-1980s.html>, pristupljeno 20. rujna 2022.
13. <https://www.ft.com/content/76bfe9c8-9706-11dc-b2da-0000779fd2ac>, pristupljeno 25. listopada 2022.
14. <https://www.history.co.uk/article/how-thatcher-broke-the-miners-strike-but-at-what-cost>, pristupljeno 02. listopada 2022.
15. <https://rufuspollock.com/2004/12/28/margaret-thatcher-theres-no-such-thing-as-society/>, pristupljeno 01. studenog 2022.
16. <https://hbr.org/2013/04/thatchers-greatest-strength-was>, pristupljeno 01. studenog 2022.